

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Даниел Вачков – Институт за исторически изследвания – БАН

на дисертационния труд на Хава Бекир Джунин на тема „Училищно образование в Неврокопско от 1912- 2020г.“ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в професионалното направление 2.2. История и археология – докторска програма „История на България“ – „История на българското образование“.

За процедурата по присъждане на образователната и научната степен доктор задочният докторант Хава Бекир Джунин е представила дисертационен труд и четири статии, две от които под печат. Така, докторантът покрива изцяло минималните научни изисквания и може да бъде допуснато до защита на дисертацията.

Представеният дисертационен труд на тема: „Училищното образование в Неврокопско от 1912 до 2020 г. съдържа увод, три глави, заключение, приложения и списък на използваните източници – общо 259 стандартни страници.

Уводът е написан изцяло в изискванията, характерни за подобен вид научни изследвания. В него е добре представено значението на избраната от докторантката тема, нейните както научни, така и обществени ползи от изследването ѝ. Наистина проучването и анализирането на организацията и провеждането на училищното образование в райони с наличието на различни етнически и религиозни групи, би обогатило познанията от една страна върху провежданите от националната държава образователни политики и от друга начинът, по който различните етнически и религиозни общности възприемат и реагират на държавните образователни дейности. Изследването на тази проблематика би позволило да се проследи за един доста продължителен исторически период от повече от 100 години какви промени настъпват в съдържанието, задачите и целите на образователната политика на националната държава и на механизмите, чрез които тя се стреми да постигне тези цели. Актуалността на избраната тема също не буди никакво съмнение. Проблемът за организирането на учебния процес в мултикултурна среда и повишаването на неговата ефективност представлява едно постоянно предизвикателство пред всяка съвременна демократична и същевременно национална държава. В тази част на дисертационния труд са добре формулирани и основните въпроси, на които ще се опита да отговори представеното изследване, а именно - как то влияе върху социалното и културното развитие на населението от така наречените смесени райони, какви са резултатите както за държавата, така и за дадената общност, кои са главните фактори,

които осъществяват образователните политики и какви са реакциите на местното население. Добре са изложени и аргументирани изследователските подходи при разглеждането на проблематиката. Намирам за много подходяща идеята да се изследват четири конкретни случая, всеки от които носи специфична характеристика: образованието в главния град на района и в три села, всяко от което с различен преобладаващ етнически и религиозен елемент. Също добро решение е използването на метода на устните разкази и интервюто, които наистина в голяма степен биха отразили адекватно отношението и нагласите в отделните общности към образователната политика на националната държава. В увода докторантката представя и своя избор за структурата на изложението, в която, в някаква степен, се отразява хронологично-тематичния подход. Като единствен недостатък на тази уводна част на дисертацията бих определил липсата на аргументация за избора на хронологическите граници на изследването. И ако за долната граница мотивите са пределно ясни, то за горната въпросът остава неразрешен, не само тук, но и до края на дисертацията.

Първа глава на дисертацията е озаглавена „Неврокоп преди Освобождението на града“. Несъмнено правилно е решението на докторантката да подготви една въвеждаща към основното изследване част. В нея, опирайки се на предходни краеведски проучвания, тя представя на кратко общата история на изследваните от нея селищата. Отделено е място на поминъка, културните традиции и на механизмите на съжителстване на общности с различни етнически и религиозни характеристики. Съвсем основателно, централно място в тази глава е отредено на развитието на учебното дело и културните институции в региона през епохата на Възраждането. Добре е показано възникването на първите килийни и взаимни училища в Неврокопско и трудностите, които те трябва да преодоляват за утвърждаването си в борба с провежданата от Цариградската патриаршия политика на грецизация. Наред с училищата е представена ролята и на други важни както културни и просветни, така и социални институции за тази епоха – училищното дружество „Просвещение“ и читалището „Зора“. Разказана е тяхната история и е изведено голямото им значение за общото културно и просветно издигане на Неврокоп.

Още в тази първа глава Хава Джунин въвежда един от широко използваните от нея подходи за изследване на темата, а именно – представяне на живота и дейността на водещи просветни и културни дейци, упражнили силно въздействие върху образователните процеси в региона. Този съществен елемент от цялостния изследователски труд има своето аргументирано обяснение. Безспорно е огромното значение на личността на

учителя, не само през Възраждането, но и през всички останали епохи, както по отношение на способността му да запалва интереса на учениците към знанието, така и на способността да си извоюва сериозен авторитет в обществото, факт, който е от особена важност за по-малките населени места. В тази връзка в края на първа глава са представени на читателите главните действащи лица, благодарение на които още преди Балканските войни в Неврокопския край се изгражда солидна българска просветна традиция.

Първа глава завършва с верните изводи, че през Възраждането в изследвания от докторантката регион протичат напълно сходни духовни процеси с тези в останалите български земи. И също така, че направеното от учителите през тази начална епоха за българското образование представлява здрава основа, върху която се надгражда и модернизира системата през годините след Освобождението. Изводите от първа глава биха били още по-убедителни и аргументирани, ако разглежданите местни събития бяха разположени в един малко по-широк контекст на общите процеси, протичащи в българското възрожденско общество. Накрая за тази глава е редно да се отбележи, че с оглед на нейното съдържание по-точно щеше да звучи заглавие от сорта: „Неврокопско преди Освобождението“.

Втора глава е наречена „Училищното образование в Неврокоп след Освобождението на града до наши дни“, но и тук също веднага трябва да се отчете, че в текста не става дума единствено за града, но и за училищата в селата Брезница и Дъбница, на които е отделена близо цялата втора част на главата. Така че и това заглавие не отразява достатъчно точно съдържанието на текста.

Преди да започне с изследване на същността на проблема, г-жа Хава Джунин основателно отделя няколко страници за политическите събития, свързани с освобождаването на Неврокоп през Балканска война. От значение за проучваната тема е и разглеждането на някои демографски промени, които настъпват в региона вследствие на възникналата бежанска вълна на българи от Македония, както след Междусъюзническата, така и след Първата световна война. Аргументирано е отбелязано, че след установяването на българска власт в областта отпадат съществуващите дотогава административни пречки пред развитието на българското учебно дело и се създават условия за цялостен културен подем. Същевременно с това обаче се проявяват за един дълъг период от време значителни трудности от икономически и социален характер. От една страна липса на достатъчно подготвени педагогически кадри, които да посрещнат

както количественото увеличаване на броя на учениците, така и да издигнат качеството на преподаването на знания. От друга страна, като постоянно проявяващ се проблем са твърде ограничените материални възможности на бедното в мнозинството си население в региона, който особено силно се отразява по отношение на по-горната степен на образование – гимназиалната, където за огромна част от децата от селските райони е невъзможно да се издържат сами в града.

След като представя общите условия, в които се развива просветното дело докторантката се съсредоточава върху изследване на водещото учебно заведение в областта – гимназията в Неврокоп. Проследена е институционалната история на учебното заведение както в епохата преди 1944г. така и в годините на социализма. Представени са промените, които настъпват през различните политически режими, трудностите, които трябва да преодолява през годините и постиженията, с които се гордее. Изведено е нейното място в подготовката не само на образовани млади хора, но и на такива, които след продължаване на образованието си във висшите учебни заведения се утвърждават като доказани специалисти в областта на образованието, икономиката, социалната дейност. Отделено е място на организирането и провеждането на учебния процес в гимназията, със специално внимание към дейността на ръководителите и учителите в гимназията. Въз основа на запазените архивни документи е направен анализ на ученическите провинения и последвалите ги наказания. Тук докторантката стига до правилния извод, че строгите и понякога небалансирани наказания, макар временно да дават резултат, в по-дългосрочен план са непродуктивни.

В тази глава е представена историята и на училището в с. Брезница. Като изхожда от спецификите на селото с преобладаващ състав от българи – мюсюлмани, Хава Джуниин успява сравнително успешно да пресъздаде както трудностите, така и успехите в образователното дело в селището. От изложението става ясно, че образователния модел, наложен от националната държава не среща никакъв отпор от страна на местната мюсюлманска общност, напротив проявява се искрено желание за приобщаване към голямата българска общност. Всъщност и тук трудностите са предизвикани единствено от икономически характер – бедността на населението и необходимостта децата от ранна възраст да се включват активно в полската работа. В условията на една като цяло ниско образована среда в семейството децата от с. Брезница могат единствено да разчитат в усвояването на материала от работата на учителя и от вниманието им в час. Позитивното отношение на местното население към образованието намира през различните периоди

на политическо развитие на българската държава намира израз и подпомагането и поддържането на училищната материална база. Основателна е високата оценка, която дава авторката на труда за ролята на училището в с. Брезница за цялостното обществено и културно развитие за селото и като инструмент за социалното интегриране на младите брезничани.

Подобен подход е приложен и при представянето на училището в с. Дъбница. Тук също се вижда, че като цяло няма съпротива към българския образователен модел, освен влиянието на патриархалните традиции по отношение на образованието за момичета. Но за разлика от с. Брезница, където също се проявяват някои традиционни нагласи, възпиращи женското образование, проблемите в организирането и провеждането на учебния процес нарастват и вследствие на трудностите с незнанието на български език в населението с преобладаващ турски произход.

Във втора глава обаче прави впечатление липсата на отделна част, макар и кратка, посветена на училището в с. Баничан, което е почти изцяло населено с българи християни. Това не позволява да се осъществи заявеното още в увода намерение да се направи сравнителен анализ на проблема как функционира образователния модел на националната държава в три различни по етнорелигиозен състав селища.

При написването на тази глава Хава Джунин се е опряла основно на краеведски изследвания, юбилейни издания, спомени на местни просветни деятели, както и на документи от местните архиви. Тя демонстрира добро познаване на наличната литература посветена на Неврокопския край и добри умения да анализира училищната документация. Но характерът на мнозинството от използваните източници неизбежно е оказал влияние върху стила на изложението, който не места става твърде хвалебствен и патетичен.

Трета глава, наречена „Училищата – поглед отвътре. Учителите.“ е изцяло съсредоточена върху представянето на най-важния фактор, осъществяващ образователния процес – учителя. Имено поставяйки на анализ неговата роля на преподавател, но и на възпитател, докторантката показва как функционира учебния модел на националната държава в един смесен в етническо и религиозно отношение регион. През образа на учителя се прави опит да се изведе мотивацията на учениците за участие в образователното дело и да се проследят както личностните, така и обществените резултати от това участие. Хава Джунин е изградила текста в тази глава

предимно въз основа на спомени и устни интервюта. Този подход има своето логическо обяснение. Когато става дума за изясняване на лични мотиви несъмнено един от най-убедителните източници за това са спомените и най-вече устните разкази. Опирайки се на информацията от тях докторантката пресъздава професионалната и обществената дейност на някои водещи преподаватели в училището в с. Брезница. През тяхната история тя очертава положителното им въздействие върху развитието както на отделни индивиди, така и върху цялата общност. Наред с положителните примери, които изцяло преобладават, в разказите се срещат и спомени за учители, които не са оставили добра следа от своята дейност и не са успели да запалят у учениците „искрата на любовта към знанието". При анализа на тези различни случаи докторантката стига до важни заключения относно това какви трябва да бъдат качествата на учителя и какво трябва да бъде неговото поведение, за да постигне своите професионални и обществени цели. Несъмнено тезите в тази част на изложението имат и пряка практическа полза за всички, които изпълняват мисията да преподават и възпитават децата, не само в смесените райони, но навсякъде. В това отношение трябва да се отбележи, че трета глава има своя безспорен приносен характер.

Заключението на дисертационния труд добре формулира основните изводи и обобщения. В него могат да бъдат открити и всички важни практически резултати от изследването и произтичащите от тях препоръки за оптимизиране на образователния процес в подобен тип райони.

Несъмнено дисертационният труд има своите достойнства. На първо място това е опитът да се анализира и проследи отношението на малцинствените религиозни и етнически общности в смесените райони към образователния модел на националната държава, в случая българската. При изследването на този важен проблем докторантката стига до извода, че има нескрит стремеж на децата от тези общности да се образуват и патриотичният характер на образователния модел не е пречка, независимо за коя политическа система става въпрос в новата и в съвременната българска история. Всъщност добре е аргументирана тезата, че основната пречка пред по-широкото образование, през всичките години от Освобождението на Неврокопско, та чак до наши дни, е липсата на финансови и материални възможности на хората от региона, и едва след това идват различните религиозни и културни предразсъдъци.

Разбира се, положителен елемент на дисертацията е анализът на личността и ролята на учителя в образователния процес. Като проследява делото на множество

учители от региона, Хава Джуниин стига до заключението, че в малката общност, особено от малцинствен характер, примерът и авторитетът на учителя са от огромно значение за осъществяването на образователния модел на националната държава. Всички тези изводи придават важна практическа полза на труда на Хава Джуниин.

Наред с положителните страни, трябва да се отбележи, че представената дисертация има и редица недостатъци и сериозни пропуски, за които, разбира се, не може да бъде държана отговорна единствено докторантката. На първо място е необходимо да се обърне внимание, че изцяло отсъства държавната образователна политика в тези региони. Не са приведени никакви нормативни актове, решения, инициативи на ниво централна власт. Единствено бегло е споменато, че след преврата от 19 май 1934г. временно е закрыта гимназията в Неврокоп, но дори и този момент не е обяснен в контекста на образователните реформи на деветнадесетомайския режим. Цялата работа е изцяло съсредоточена върху това да проследи какво се случва само на местно ниво, което освен, че сериозно дебалансира изследването, но и го лишава от важни допълнителни аргументи при изграждането на тезите и формулирането на изводите. Подходът да се изключат от анализа действията на централните власти е довел до това, че в дисертационния труд не са използвани фундаментални изследвания, касаещи, пряко или косвено, темата, като тези на Мария Радева, Весела Чичовска, Георги Якимов, Румяна Христиди, Пепка Бояджиева, и редица други изследователи на просветната политика в България. Работата би имала сериозен приносен характер, ако бяха разгледани и документи от Централния държавен архив и от Комисията по досиетата.

Съществен дисбаланс се забелязва и в сравнителния анализ при изследването на образованието в села с различни етнически и религиозни характеристики. Текстът е основно съсредоточен върху представяне на процесите в с. Брезница, което е с преобладаващо българо-мюсюлманско население. Доста по-слабо е разгледана частта за училището в с. Дъбница, чието население е предимно от турски произход, а случаят със с. Баничан, населявано в мнозинство си от българи – християни, се появява съвсем епизодично. По този начин не е осъществен в пълна степен един от основните методи, заявени още в увода на дисертацията.

По отношение на хронологическите граници на изследването трябва да се отбележи, че няма основание дисертацията да бъде рамкирана до 2020г., при положение, че времето след 1989г. почти изобщо не присъства в изследването. Далеч по-подходящо щеше да бъде да се определи за горна граница 1989г.

Към докторантката бих отправил следния въпрос. Как тя оценява резултатите от политиката на социалистическия режим да дава определени предимства при записване на висше образование на деца от икономически изостаналите погранични райони на страната?

В заключение ще заявява, че като имам предвид, от една страна, позитивните страни на работата, но също така и сериозните пропуски, общото ми мнение за текста е отрицателно и не мога да препоръчам на Научното жури да присъди образователната и научната степен „Доктор“ на Хава Джунин.

21.05.2025

проф. д-р Даниел Вачков